

veškega cerkvenega in verskega središča pri nas in v srednji Evropi, saj je bila Stična kraj, kjer se je slovensko kulturno življenje v zadnjih dveh stoletjih srednjega veka, bodisi po pomenu njenega skriptorija, bodisi po samostanski umetnosti, dvignila na tedanje evropsko raven. Na cerkvenem, verskem in gospodarskem življenju pa je Stična to vlogo v veliki meri ohranila vse do svoje nesrečne ukinitve v času Jožefa II. (XI.).

Vse potrebne zahvale tistim, ki so pomagali pri nastajanju in izdaji te knjige, je zapisal že avtor sam v svoji spremni besedi (XIII.–XIV.). Na tem mestu bi svojemu prijatelju Jožetu Mlinariču za njegovo izjemno delo, ki je izšlo prav za njegovo 60-letnico v mesecu marcu (13. marec 1935), rad iskreno čestital. Strokovno javnost bi rad opozoril, da je delo nedvomno zrelo za najvišje strokovno priznanje. Prijatelju Jožetu Mlinariču bi se rad javno zahvalil za njegov edinstven prispevek slovenskemu zgodovinopisju na področju nacionalne, cerkvene in še posebej monastične zgodovine, saj je knjiga o Stični za knjigami o kartuziji Pleterje (1982), o cisterci Kostanjevica (1987) in o kartuzijah Jurklošter in Žiće (1991) že četrta velika monografija o meniških samostanih na Slovenskem. Vemo, da Jože Mlinarič že snuje naprej. Da kot marljiva čebela pridno in tiho zbira gradivo za svoji naslednji knjigi. S knjigo o kartuziji Bistra bo zaključil drugo veliko poglavje monastične zgodovine pri nas, namreč poglavje o zgodovini kartuzijanov na Slovenskem. Zbira pa že tudi gradivo o samostanu dominikank v Studenicah pri Poljčanah, nedvomno eni najpomembnejših ženskih redovnih ustanov pri nas.

Naše zgodovinopisje ženskim samostanom praktično ne posveča nobene pozornosti. Sem in tja omeni sicer njihova imena, morda še letnico njihove ustanovitve, z njihovo navzočnostjo v slovenskem verskem, cerkvenem, kulturnem, gospodarskem in izobraževalnem življenju naših prednikov pa kot da ne ve kaj početi. Včasih slišimo naravnost omalovažujoče ocene na njihov račun, češ, da so bili ženski samostani le »pribežališča za plemiška dekleta, ki se niso mogla poročiti«. S svojo monografijo o samostanu dominikank v Marenbergu (Radlje ob Dravi) pa je prof. Mlinarič dokazal, da to preprosto ni res. Da so bili ženski samostani – z drugimi nalogami seveda kot moški, vendar zato nič manj pomembno in globoko – vpeti v slovenski prostor in našo duhovno, versko, kulturno, izobraževalno in gospodarsko preteklost. Zato je naravnost nerazumljiva brezbržnost slovenske strokovne, založniške in kulturno-politične javnosti, da za to vrsto literature nima nobenega poslušala. Četrto leto že hodimo z Mlinaričevim rokopisom o dominikankah v Marenbergu od založnika do založnika in ga ni v Sloveniji, ki bi hotel izdati knjigo o slovenskem ženskem samostanu, z izgovorom pač, da Ministrstvo za kulturo za to delo (že tri leta) ni pripravljeno dati potrebne subvencije. Tudi to je naša strokovna stvarnost danes.

Zato seveda še toliko večja zahvala Franciju Šaliju, da je knjigo o Stični uvrstil v svoj program. Občudujem njegov pogum, da je v tako kvalitetni obliki izdal monumentalno delo o Stični, ki bi bila nedvomno velik zalogaj tudi za kakšno večjo založbo kot je njegova.

France M. Dolinar

Ludwig Steindorff, **Memoria in Altrußland**. Untersuchungen zu den Formen christlicher Totensorge. Stuttgart 1994. 294 strani. (Quellen und Studien zur Geschichte des östlichen Europa; 38)

Ludwig Steindorff je svoje habilitacijsko delo na westfalski Wilhelmovi univerzi v Münstru posvetil temi, ki je slovenskim bralcem malo znana, analizi »memoria« v stari Rusiji. Kaj so pravzaprav »memoria«? »Memoria« v ožjem pomenu besede je, po avtorjevi definiciji, liturgični spomin, ki vključuje žive in mrtve in jih povezuje v neko enotno skupnost (str. 22). »Memoria« pa lahko pomeni tudi posebno obliko ponavzočenja tistega, ki se ga posebej spominjamo, pomeni intenzivno, zavestno prizadevanje misliti na nekoga. To ponavzočenje seveda ne pomeni realne navzočnosti, prisotnosti tistega, ki ga »memoria« ponavzočuje. »Memoria« preprosto njegovo navzočnost nadomesti na neki duhovni ravni (str. 22–23).

V tej, na prvi pogled nenavadni literaturi 16. in 17. stoletja na ozemlju stare Rusije je avtor poleg njene duhovne in cerkvene dimenzije zaslužil tudi dragocen vir za proučevanje ruske socialne in kulturne zgodovine ter laičnih in monastičnih oblik življenja v obravnavanem obdobju. Na svoje veliko presenečenje pa je ob podrobni analizi staroruskih »memoria« odkril, da so ti rokopisi istočasno tudi izredno dragocen vir za historiografsko rekonstrukcijo periodizacije ruske zgodovine. Avtor v obravnavanih »memoria«, nekatere med njimi je analiziral sploh kot prvi, odkriva dogodke iz politične in splošne zgodovine Rusije, od dinastičnih bojov v kijevskem obdobju, preko odklonitve cerkvene unije z Rimom pod Vasilijem II., vojne s Poljsko pod Aleksejem Mihajlovičem, dobrotelčnosti in pobožnosti ruskih carjev do sekularizacijskih posegov carja Petra Velikega ob koncu 17. in v začetku 18. stoletja. Ob tej zgodovinski analizi dela ruske zgodovine ves čas izstopa tesna prepletenost svetne in cerkvene oblasti, ki se občasno dopolnjujeta, še večkrat pa si stojita nasproti v konfliktnem odnosu zaradi jasno izraženih tendenc ruskih vladarjev, da si podrede Cerkev na raven politične in državne ustanove, ki bo zvesta v službi carjevih političnih ciljev.

Poleg verske in politične zgodovine so »memoria« seveda dragocen vir tudi za gospodarsko zgodovino. Samostani so bili tudi v stari Rusiji nedvomno pomembna gospodarska središča. Njihovo ustanovitev

so v pretežni meri omogočale dotacije (ustanove) premožnega sloja ruskega prebivalstva. Gospodarska ekspanzija samostanov, prvi avtor, je v obravnavanem obdobju razmeroma dobro proučena. Odprto pa ostaja vprašanje, kakšno finančno obremenitev so te ustanove pomenile za ustanovitelja. Kolikšen del svojega premoženja je moral ustanovitelj žrtvovati za ustanovitev nekega samostana. Kakšne posledice je imelo to zanj in za njegovo rodbino? Na vsa ta vprašanja avtor v svoji študiji seveda še ni mogel podati zadovoljivega odgovora, je pa nakazal smer, ki je pri nadaljnjih raziskavah ruske zgodovine ne smemo prezreti.

»Memoria« so prav tako pomemben vir za umetnostno zgodovino. Človekovo religiozno doživljanje je skorajda neločljivo povezano z njegovo potrebo po estetskem oblikovanju bogoslužnih prostorov in bogoslužnih predmetov, ki jih človek uporablja pri svojih zunanjih oblikah pobožnosti in še posebej v njegovem odnosu do rajnih. Spomin na rajne je pomembno vplival na umetnikovo podoživljanje odnosa med to in onostranstvom in na nek način določal njegovo izrazno moč pri predstavitvi te realnosti v umetnosti, tako na področju arhitekture, upodabljačje umetnosti in pismenstva.

Svojo študijo je Steindorff razdelil na osem delov. V uvodnem poglavju spregovori o »Memoria« kot skupni dediščini vzhodne in zahodne Cerkve, nato časovno opredeli obdobje »Stare Rusije«, pojasni namen svoje raziskave in predstavi vire, ki jih je pri svojem delu uporabljal (9–21). V drugem poglavju razloži avtor sam pojem »Memoria«, razloži različne oblike tega pojma, kot se pojavljajo v virih in razloži povezavo med latinsko besedo »memoria« in rusko besedo *pamjat'* (22–35). V tretjem poglavju spregovori o uporabi »memoriae« v liturgičnih ciklih, ki jih povezuje z načinom življenja (so del načina vernikovega življenja). Ti bogoslužni cikli oblikujejo vernikovo življenje od njegovega vsakdana, preko tedenskega cikla do treh največjih krščanskih praznikov, božiča, velike noči in binkošti. Na vse tri praznike pripravljajo Cerkve svoje vernike s posebnimi spokornimi obdobji (cikli), v katerih se, seveda času in prazniku primerno, spominja tudi svojih rajnih (36–84).

Četrto poglavje je Steindorff posvetil človekovemu osebnemu srečanju s smrtjo. Spregovori nam o človekovem sprejemanju smrti, o skrbi za umirajoče, o krščanskih navadah pri pripravi mrliča za pokop in o uradni molitvi Cerkve zanj (85–118). Peto poglavje je posvečeno primerjavi bizantinskih »memoria« s teksti pri posameznih slovanskih narodih. V to poglavje je vključil avtor še ekskurz o skrbi za bolnike in revne (119–135). Šesto poglavje govori o pričevanjih »memorij« v kijeviski in zgodnji moskovski Rusiji, opozori nas na novo ovrednotenje ljudskega izročila in na pokristjanjenje kulta prednikov v Rusiji (136–156).

Najbolj obsežno pa je sedmo poglavje z naslovom Upravljanje »memorij« v 16. in 17. stoletju. To poglavje je pravzaprav jedro Steindorffove raziskave. V njem podrobneje spregovori o stanju današnjih raziskav na tem področju, nato predstavi posamezne tipe »memoria« in njihov odmev v človekovem vsakdanjem življenju ter njihovo povezanost s testamenti, ustanovnimi listinami za posamezne samostane ali druge cerkvene ustanove. Cerkev se je svojim dobrotnikom oddolžila s seznama bratov, za katere so redovniki molili še za življenja in seveda še posebej po njihovi smrti (157–241).

V zaključnem poglavju poda avtor povzetek svoje raziskave, opozori na perspektive nadaljnega proučevanja *memoria*, ki so del zgodovine stare Rusije, ter na sorodnosti in razlike pri »spominu rajnih« med zahodno in vzhodno Cerkvijo. Delu sta kot prilogi dodana Seznam različnih »memorialistov« (avtorjev) v ruskih samostanih (252–254) in Pregled rokopisov liturgičnih predpisov in pomožnih bogoslužnih knjig, ki so jih uporabljali v bogoslužju v Volokolamsku (155–156). Sledi seznam kratic, uporabljenih virov in literature (257–281) ter osebno, krajevno in stvarno kazalo (282–294).

Steindorffovo delo je nedvomno pomemben prispevek k proučevanju ruske zgodovine in predvsem k odkrivanju njegovih duhovnih razsežnosti, ki so oblikovale način razmišljanja in vsakdanjega ruskega človeka v obravnavanem obdobju.

France M. Dolinar

Matjaž Ambrožič, **Zvonarstvo na Slovenskem**. Ljubljana : Inštitut za zgodovino Cerkve, 1993. 221 strani. (Acta ecclesiastica Sloveniae ; 15)

Raziskovalno področje teologa g. Matjaža Ambrožiča je pri nas novo; v Sloveniji se doslej s tem ni praktično še nihče ukvarjal. To se kaže že v samem naslovu, ker sta izraza »zvonarstvo« in »zvonoslovje« zelo nova, zdi se, da sta ad hoc skovana, ker ju besedni zaklad slovenskega jezika (še) ne pozna. Pri terminu »zvonar« bi pa bilo potrebno distingvirati, da se izognemo dvomnosti: zvonar je tisti, ki zvoni, to je mežnar ali cerkovnik, kakor tudi tisti, ki zvonove uliva (Prim.: Slovar slovenskega knjižnega jezika V, Ljubljana 1991, str. 963, 965). Najbrž bi bilo za poklic vliivanja zvonov najbolj primeren izraz zvonolivar, za zvonarstvo pa nauk o zvonovih.

Delo Zvonarstvo na Slovenskem je razdeljeno v 6 poglavij s prilogo: 1. Zvonovi v liturgiji Cerkve (str. 25–28), 2. Zvonoslovje na Slovenskem (str. 28–32), 3. Zvonarji in zvonarske delavnice na Slovenskem (32–141), 4. Odvzem zvonov v vojne namene (147–151), 5. Napis i ikonografija (158–203), 6. Priloga (204–207).